GOBIERNO DE ESPAÑA MINISTERIO DEL INTERIOR
GOBIERNO DE ESPAÑA MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y FORMACIÓN PROFESIONAL
CENTRO MEMORIAL DE LAS VÍCTIMAS DEL TERRORISMO
FUNDACIÓN VÍCTIMAS DEL TERRORISMO

A RADICALIZACIÓN VIOLENTA

UNIDADE DIDÁCTICA PARA PSICOLOXÍA

2° BACHARELATO

PROXECTO EDUCATIVO “MEMORIA E PREVENCIÓN DO TERRORISMO”
UNIDADE DIDÁCTICA Nº 6

EDITA

Dirección Xeral de Apoio a Vítimas do Terrorismo. Ministerio do Interior

Dirección Xeral de Avaliación e Cooperación Territorial. Ministerio de Educación e Formación Profesional

Centro Memorial de las Víctimas del Terrorismo

Fundación Víctimas del Terrorismo

TEXTOS

Manuel Moyano Pacheco

DESEÑO

Dr. Drumen

TRADUCIÓN

Xoel Rodríguez Martínez

FOTOGRAFÍAS

Fidel Raso

FreeImages

Guilford Press

Pexels

Pixabay

Fotografía de cuberta:
David Mark, Pixabay

NIPO M. Interior: 126-20-073-2

NIPO M. de Educación e Formación Profesional: 847-20-236-2

Fidel Raso

ÍNDICE

04 **Sesión 01. Caracterización da radicalización**

Delimitacións conceptuais

Mitos sobre a radicalización

Desafíos da investigación científica

A avaliación psicolóxica da radicalización

Actividade. Estudos de caso

10 **Sesión 02. Os tres piares da radicalización**

Necesidades

Narrativa

Redes

Implicacións prácticas

Actividade. Análise dunha entrevista

18 **Sesión 03. Claves psicolóxicas do grupo terrorista**

Niveis de análise

O papel do grupo

Conceptos fundamentais

A metáfora da pirámide

Factores que determinan a violencia

Abuso psicolóxico e manipulación

Vulnerabilidades das organizacións terroristas

Actividade. Análise dunha canción

Actividade. Debate

28 **Sesion 04. Unha sociedade resiliente ao extremismo violento**

De que falamos cando falamos de resiliencia?

Niveis de prevención

Canles de transmisión

Detección temperá

Que podemos facer para axudar persoas en risco?

Actividade. Cinefórum

42 **Para saber máis**

45 **Orientacións para traballar os materiais**

O proxecto educativo «Memoria e prevención do terrorismo» está conformado por unha serie de unidades didácticas que tratan o tema do terrorismo desde as materias de Xeografía e Historia, Psicoloxía, Historia do Mundo Contemporáneo, Filosofía e Valores Éticos.

Esta unidade é un recurso completo que o profesorado pode utilizar na aula, xa que dispón do contido que se debe desenvolver en cada unha das sesións proxectadas e da aplicación didáctica final, tal e como se incluirían nun libro de texto e sen realizar modificacións dentro da programación da materia.

SESIÓN 01

CARACTERIZACIÓN DA RADICALIZACIÓN

Pixabay

A radicalización violenta de individuos e grupos constitúe un problema que afecta a seguridade, a convivencia e a cohesión social. Así mesmo, a violencia política e o terrorismo que se poden derivar da devandita radicalización xeran sufrimento e inestabilidade en numerosos escenarios do planeta. Con todo, adoitamos enfocar o fenómeno cunha perspectiva local e deformada que impide apreciar a súa magnitude real ao longo e ancho do mundo.

Nesta primeira sesión consideramos necesario delimitar conceptualmente algúns termos, romper mitos existentes e analizar os fundamentos psicolóxicos que levan a unha persoa radicalizarse. Aínda que esta temática se abordou desde diferentes áreas, a psicoloxía social é unha das disciplinas que máis achegas ten realizado para mellorar a súa comprensión.

DELIMITACIÓNS CONCEPTUAIS

A terminoloxía asociada á radicalización é complexa, sensible e moi debatida. De feito, os investigadores e profesionais atopan difícil asumir criterios universais e unificar perspectivas que teñan en conta os aspectos científicos, legais, políticos e culturais do fenómeno. A pesar diso, a continuación trataremos de acoutar algúns dos conceptos fundamentais:

EXTREMISMO

Fai referencia á tendencia de actos ou de comportamentos que se consideran fóra da norma, afastados do que a maioría da xente considera correcto ou razoable. Obviamente, isto é algo subxectivo e dependente da cultura, xa que algo será considerará «extremista» en función dun grupo, cultura ou ideoloxía de referencia.

EXTREMISMO VIOLENTO

Refírese ás actitudes e comportamentos que apoian ou usan a violencia para lograr obxectivos ideolóxicos, xeralmente de carácter político ou relixioso. Isto inclúe o terrorismo e outras formas de violencia política. Xeralmente, o extremismo violento identifica un hipotético inimigo que é obxecto de odio, deshumanización e violencia.

RADICALIZACIÓN

É un proceso onde se incrementa gradualmente o compromiso cara a unha ideoloxía extremista. Este compromiso pode chegar ao extremo de lexitimar o uso da violencia e mesmo executala. Desde un punto de vista preventivo, é fundamental poñer o foco no proceso de radicalización.

TERRORISMO

É un tipo de violencia política que utiliza o terror e amedrenta coa finalidade de conseguir os seus obxectivos.

RESILIENCIA

É a capacidade dun individuo ou sociedade para superar desafíos que teñen un impacto negativo no seu benestar e/ou estabilidade. No contexto do extremismo violento, isto implicaría a capacidade de resistir e contrarrestar puntos de vista e opinións que lexitiman o odio e o uso da violencia. Desenvolver este factor protector na sociedade, en xeral, e nos mozos, en particular, é un obxectivo prioritario.

MITOS SOBRE A RADICALIZACIÓN

Ao longo dos anos estendéronse determinadas formulacións erradas que en ocasións dificultan a comprensión apropiada do proceso de radicalización. A continuación examínanse algúns mitos co fin de desmontalos, ou polo menos, matizalos:

NON EXISTE UN ÚNICO PERFIL

Tradicionalmente, foi habitual recompilar datos sobre radicais e terroristas co fin de establecer un perfil típico. Porén, podemos dicir que existe unha gran variedade de perfís.

NON EXISTE UNHA ÚNICA RAÍZ CAUSAL

Tamén se tratou de relacionar a radicalización con «raíces causais» como a pobreza, a educación ou a psicopatoloxía. A pesar diso, tampouco se pode soster que exista un único factor que contribúa, senón que existen múltiples factores. A radicalización é un proceso con múltiples factores que se produce debido á interacción entre varios que poderían considerarse de risco e/ou protección. É un reto para os investigadores coñecelos en maior medida, xa que desta forma, teremos un coñecemento baseado na evidencia para poder implantar accións preventivas.

OS TRASTORNOS MENTAIS NON EXPLICAN A RADICALIZACIÓN

Foi bastante habitual referirse a radicais e terroristas como uns «tolos». Durante anos vinculouse os terroristas con algún tipo de trastorno mental. Algúns trastornos de personalidade como a sociopatía ou o narcisismo foron usualmente propostos como causa subxacente. Pero a realidade é que o apoio científico a esta formulación é limitado: aínda que a psicopatoloxía pode ser un factor que contribúa, todo apunta a que non é o único factor nin o máis importante.

Pixabay

DESAFÍOS DA INVESTIGACIÓN CIENTÍFICA

A radicalización e o terrorismo representan ameazas e riscos para a seguridade e a cohesión social que deben ser xestionadas. Para iso, é necesario desenvolver investigación científica que permita fundamentar as decisións. Aínda que nos últimos anos se produciron moitos avances, seguen existindo algunhas dificultades neste ámbito de estudo (Moyano, 2019). A continuación coméntanse algunhas delas:

EXISTENCIA DE MÚLTIPLES TEORÍAS

Existen numerosos modelos teóricos que trataron de explicar a psicoloxía da radicalización terrorista, pero en demasiadas ocasións estes modelos propuxéronse sen partir de evidencias empíricas que os avalaran. Sería recomendable desenvolver aproximacións empíricas que aposten por unha ciencia acumulativa que evite a especulación.

DIFICULTADES CONCEPTUAIS

A radicalización terrorista é un problema social controvertido. En moitas ocasións non hai acordo sobre as definicións conceptuais entre os propios investigadores. Este feito leva consigo dificultades adicionais vinculadas á definición e avaliación das variables obxecto de estudo.

DIFICULTADE PARA OBTER DATOS EMPÍRICOS

Obter datos para avaliar os aspectos psicolóxicos do terrorismo non é doado. En ocasións, isto require viaxar a zonas de conflito ou superar interminables dificultades administrativas. Así mesmo, a falta de colaboración que en ocasións poden mostrar radicais e terroristas pode ser outra importante traba para realizar aproximacións empíricas ao fenómeno.

A AVALIACIÓN PSICOLÓXICA DA RADICALIZACIÓN

Nos últimos anos desenvolvéronse diferentes instrumentos que permiten valorar a disposición das persoas para xustificar ou utilizar a violencia política e o terrorismo. Isto pode ser útil para: (1) valorar indicadores de risco; (2) tomar decisións de carácter aplicado (por exemplo, en execución penal) e (3) realizar investigacións co obxectivo de analizar a intención radical en relación con outros factores de risco e protección.

Na táboa 1 preséntase, a modo de exemplo, a Escala de Violencia Política, desenvolta por Bélanger *et al.* (2019). Como se pode apreciar, este instrumento é unha escala breve que consta de seis ítem onde se valora o grao de simpatía e adhesión á violencia política.

		Nada de acordo	Moi pouco de acordo	Lixeiramente de acordo	Moderadamente de acordo	De acordo na súa maioría	Moi de acordo	Totalmente de acordo
1	Cando se usa a violencia para promover unha causa xusta, calquera pode ser danado	1	2	3	4	5	6	7
2	A violencia é necesaria para o cambio social	1	2	3	4	5	6	7
3	É aceptable tomar represalias contra alguén que insulte os meus valores e crenzas	1	2	3	4	5	6	7
4	Nunca consideraría a violencia física como unha causa xusta (R)	1	2	3	4	5	6	7
5	Nunca deberiamos usar a violencia como unha forma de tentar cambiar a sociedade (R)	1	2	3	4	5	6	7
6	Hai formas efectivas de cambiar a sociedade, ademais de recorrer á violencia (R)	1	2	3	4	5	6	7

(R) = Os ítem están en dirección contraria á construción teórica, polo que deben ser invertidos antes de realizar os cálculos.

Táboa 1. Escala de violencia política (Bélanger et al., 2019)

FreeImages

ACTIVIDADE. ESTUDOS DE CASO

A continuación preséntanse tres historias de vida que exemplifican o proceso de radicalización. Le o texto e trata de responder as seguintes preguntas:

GUNTER

Gunter ten corenta e seis anos e leva un par de anos desempregado. O seu descontento co sistema non é novo. Desde hai tempo, está implicado activamente nun partido de extrema dereita. Todo se precipitou tras a morte dun mozo alemán nunha liorta con dous inmigrantes. Segundo el, «había que actuar» e, por iso, participou en varias persecucións de estranxeiros. Hai uns días irrompeu ante unhas cámaras de televisión inxuriando os inmigrantes e facendo o saúdo nazi, un delito recollido no Código Penal alemán. Durante varios días, os medios de comunicación fixéronse eco da noticia. En breve terá que declarar ante a xustiza.

TXEMA

Apenas tiña quince anos. Era un mozo espelido e con inquietudes. Na súa adolescencia todo viraba ao redor da cuadrilla: un grupo de amigos que cada vez estaba implicado con máis intensidade en accións de *kale borroka*. Unha tarde, queimaron varios contedores. Cando a policía ía arrestar a un deles, Txema atacou un *ertzaina* por detrás e deixouno malferido. Aínda que ao principio tivo algúns sentimentos de culpa, reconfortouno ver como o seu grupo de amigos valorara positivamente aquela acción. Case sen darse conta foise implicando no brazo armado de ETA. Deixou os seus estudos para formar parte dun dos comandos. Ao pouco tempo, implicouse nunha acción terrorista que deixou varias vítimas mortais. Actualmente, supera os cincuenta e cinco e segue cumprindo condena. Coa perspectiva dos anos, non pode evitar pensar que desperdiciou a súa vida.

AHMED

Ahmed vivía nun barrio da periferia de París. Era un mozo de vinte anos, tranquilo e cunha noiva. Con todo, sentía que á súa vida lle faltaba algo. Por aquel entón, comezara a guerra de Siria e o número de combatentes estranxeiros europeos que se estaba incorporando ás filas de Estado Islámico era cada vez maior. No círculo de amigos de Ahmed empezaron a consumir propaganda e a ler revistas con contido xihadista. En 2013, varios dos seus amigos partiron á zona de conflito. Moitos mozos admiraban a mobilización violenta e considerábano algo heroico. Algúns, mesmo chamaban abertamente a axudar os seus «irmáns». Durante varias semanas estivo a meditar se debía, realmente, implicarse nesa causa. Finalmente, tomou unha decisión sen volta atrás. Aínda que quixese volver a casa, practicamente o mesmo día que cruzou a fronteira, o seu compromiso era máis forte que o medo. Hai meses que a súa familia non volveu saber del.

PARA REFLEXIONAR

Cres que os protagonistas destas historias están «tolos»?

Cres que teñen o mesmo «perfil»?

A súa radicalización foi súbita ou foi un proceso longo no tempo?

Como caracterizarías as ideoloxías que defenden?

Cres que estas ideoloxías poderían defenderse por medios non violentos?

Cres que houbo un único factor que contribuíu á radicalización destas persoas?

SESIÓN 02

OS TRES PIARES DA RADICALIZACIÓN

Pexels

Historicamente, o estudo da radicalización violenta levouse a cabo dende diversas perspectivas, tales como a psicanálise, a teoría da frustración-agresión, a teoría da aprendizaxe social, aproximacións psicopatolóxicas ou teorías cognitivas. Con todo, ata o momento ningunha teoría puido integrar a complexidade deste fenómeno. Nesta unidade didáctica preséntase o modelo 3N da radicalización, desenvolto por Arie W. Kruglanski e colaboradores (ver unha revisión en Kruglanski, Bélanger e Gunaratna, 2019).

O modelo 3N ten algunhas características que o fan destacar como marco comprensivo. Entre elas, poderiamos citar as seguintes: (1) asume unha visión de múltiples factores do proceso de radicalización; (2) asume que a radicalización é debida fundamentalmente á interacción individuo-grupo; (3) ten implicacións prácticas orientadas a contrarrestar o extremismo violento; e, ademais, (4) achegou evidencias empíricas destacables.

O modelo 3N trata de explicar o proceso de radicalización propoñendo a existencia de tres factores psicosociais que o favorecen. Son os seguintes:

Necesidades *(needs)*, centradas no concepto teórico da procura de significado persoal.

Narrativa *(narrative)*, referida á ideoloxía e á cultura na que o individuo está inmerso.

Rede *(network)*, referida á influencia social da rede do individuo e ás dinámicas grupais.

Estes tres factores psicosociais contribuirían á radicalización de forma dinámica e interactiva.

Na unidade ofrécese unha visión xeral desta prometedora teoría. Para iso descríbense os factores presentes no modelo e, partindo dos seus postulados, propóñense claves para a prevención da radicalización e o abandono da violencia.

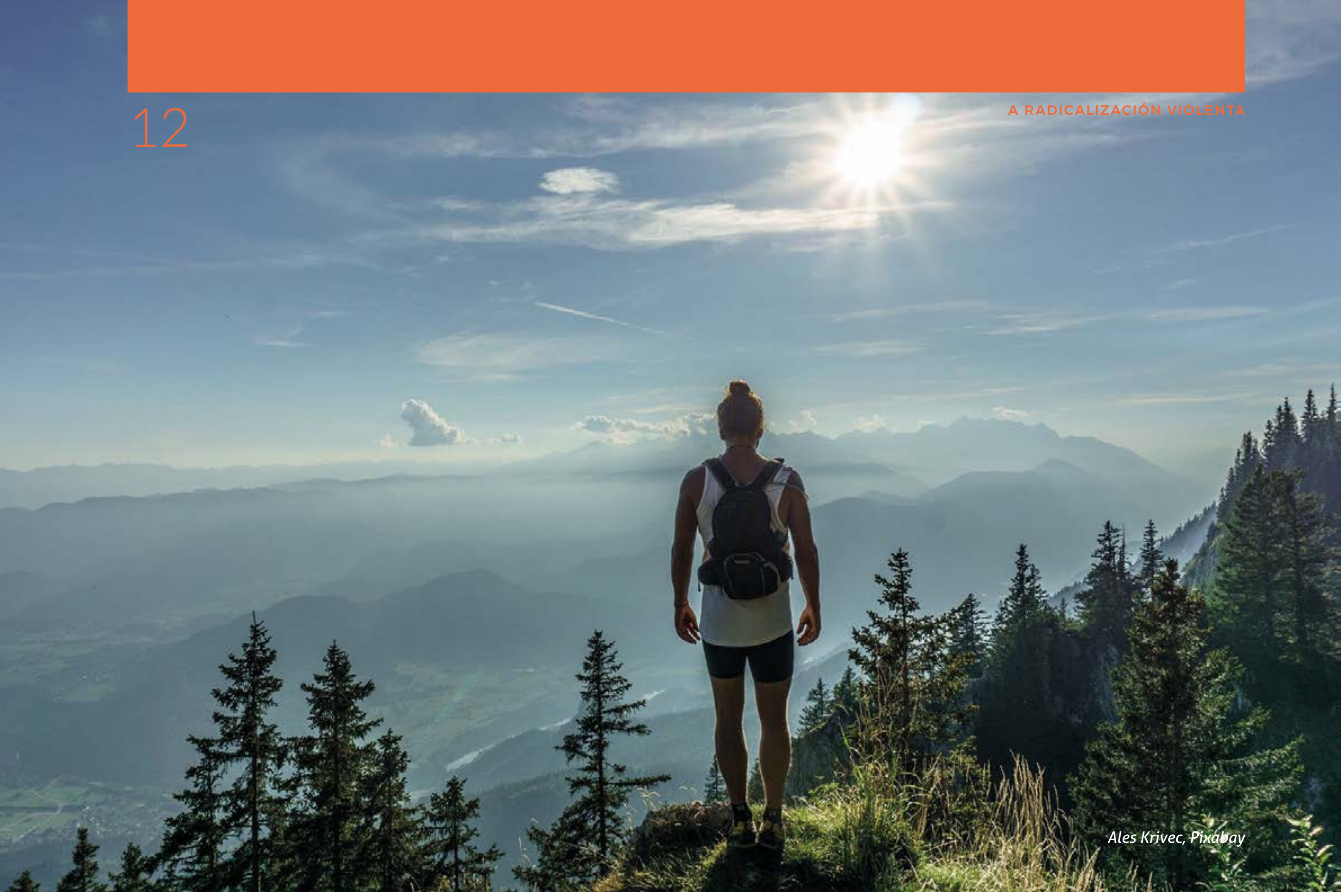

Ales Krivec, Pixabay

NECESIDADES

Desde as ciencias sociais expuxéronse numerosas razóns para explicar as motivacións dos terroristas. Algúns destes factores foron a humillación, a inxustiza, a vinganza, a obtención de beneficios económicos, a necesidade de filiación ou a lealdade a un líder. Aínda que aparentemente estes motivos individuais poden parecer variados e sen relación, o modelo 3N sinala que existe un motor común: a procura de significado persoal. O concepto non é novo e parte das ideas dalgúns autores clásicos en psicoloxía (por exemplo, Victor Frankl e Abraham Maslow) que trataron as necesidades humanas. Basicamente, o concepto de significado persoal refírese á necesidade de «importar», ser «alguén», «ser respectado» polos demais, «ser digno de estima». Existirían dúas formas principais de activar a procura de significado:

PERDA DE SIGNIFICADO

Cando se dan situacións de humillación, deshonra ou vergoña que fan que un individuo ou un grupo se sinta insignificante.

OPORTUNIDADE DE GAÑAR SIGNIFICADO

Refírese á ganancia de significado que un individuo ou grupo poden obter como resultado de realizar accións terroristas, algo que os convertería en «mártires» ou «heroes».

Desde esta formulación, o proceso de radicalización, a miúdo, comeza con algún tipo de evento que activa a procura de significado persoal. Unha vez que se activa a procura de significado persoal, a persoa comezará examinar os medios dispoñibles para dar resposta á devandita necesidade, incluíndo opcións que, se se dan as circunstancias oportunas, poderían incluír o extremismo violento.

NARRATIVA

O extremismo violento só será unha opción viable para obter significado persoal se é considerado como un medio lexítimo e eficaz por un determinado colectivo de persoas. Habitualmente, isto ocorre articulado a través dunha narrativa ou ideoloxía que lexitime a violencia. Esta ideoloxía pode variar no seu contido e pode asociarse a diferentes tendencias de carácter relixioso, político ou étnico-nacionalista.

Sexa cal for o contido das devanditas ideoloxías, as mesmas establecen un medio polo que se pode obter significado persoal. Ou noutras palabras, é a propia ideoloxía a que establece que se debe facer para alcanzar o significado persoal, no caso que nos ocupa, xeralmente a través da violencia. Non debemos esquecer que, obviamente, non todas as ideoloxías promoven a violencia. De feito, as ideoloxías adoitan ser habitualmente pacíficas e prosocias.

As ideoloxías extremistas e violentas, á parte de ser relativamente simples e reducionistas, adoitan incluír estes elementos:

Identifican unha inxustiza que se perpetrou contra o grupo.

Adoitan buscar «culpables» sobre os que desprazar a responsabilidade (chibos expiatorios).

Xustifican e lexitiman a violencia como unha resposta axeitada e xusta, algo que facilita a desconexión moral necesaria para executar a violencia.

Perciben os medios prescritos na ideoloxía como mecanismo de ganancia ou restauración de significado persoal.

Fabricio Macedo, Pixabay

REDES

O terceiro compoñente do modelo refírese ás redes sociais e/ou as dinámicas de grupo. O papel do grupo é fundamental, xa que dá validez ás ideoloxías, articula determinadas formas de percibir o mundo e inflúe na motivación das persoas.

Desta forma, a ancoraxe ideolóxica da procura de significado dependerá da norma cultural e do grupo de referencia. Se as normas violentas son predominantes, as persoas tenderán volverse violentas. Desta forma, o grupo admirará e respectará aqueles que cometan violencia ao considerala lexítima e mesmo honorable. Pola contra, se as normas prosociais son as dominantes, as persoas tenderán a ser máis prosociais.

Thorsten Frenzel, Pixabay

IMPLICACIÓNS PRÁCTICAS

Ademais de ser un modelo científico coherente, o modelo 3N proporciona un marco comprensivo de utilidade para profesionais de primeira liña (psicólogos, criminólogos, educadores, traballadores sociais) que interveñen no tratamento do extremismo violento. Partindo dos tres elementos do modelo, poderíanse derivarse algunhas recomendacións para previr a radicalización e facilitar a desmobilización de terroristas. A continuación son descritas de maneira sucinta:

RESTAURACIÓN DO EQUILIBRIO MOTIVACIONAL

Para afastar os individuos do extremismo violento é necesario abordar o desequilibrio motivacional que nun momento dado puido facer que se interesasen polo mesmo. Pode ser útil ofrecer alternativas vitais e atender dimensións vitais como a seguridade, as ocupacións laborais e as relacións afectivas.

DESENGANO IDEOLÓXICO

En numerosas ocasións, o abandono do extremismo violento prodúcese cando os individuos se decepcionan coa ideoloxía que o xustifica. Por conseguinte, xerar disonancia e actitudes críticas cara á ideoloxía violenta pode reducir a mobilización violenta.

REDES ALTERNATIVAS

O papel do grupo é fundamental. Por iso, débense dificultar aqueles lazos sociais que conectan as persoas con outros individuos radicais. Así mesmo, deberíanse fomentar e/ou fortalecer os vínculos con redes sociais máis construtivas.

É importante destacar que as claves propostas poden poñerse en práctica en diferentes niveis de prevención; xa sexa tanto para favorecer a prevención primaria propiamente dita como en accións de rehabilitación que aspiren a desmobilizar as persoas e reintegralas na sociedade.

ACTIVIDADE. ANÁLISE DUNHA ENTREVISTA

CINCO PREGUNTAS PARA ARIE W. KRUGLANSKI

Entrevista realizada por Zara Greenbaum en APA Monitor on Psychology (Abril 2019).
Dispoñible en *https://www.apa.org/monitor/2019/04/conversation-kruglanski*

O Dr. Arie W. Kruglanski, membro da APA e distinguido profesor universitario de Psicoloxía na Universidade de Maryland, comezou a súa carreira estudando cognición social motivada. Pero en 2001, tras os ataques do 11 de Setembro, a súa liña de investigación orientouse cara ao terrorismo e a radicalización. En 2005, co apoio do Departamento de Seguridade Nacional, cofundou START, o consorcio nacional para o estudo do terrorismo e as respostas para o seu afrontamento.

Como evolucionou a súa comprensión dos factores psicolóxicos subxacentes ao extremismo violento?

No noso traballo en START identificamos tres factores principais: necesidade, narrativa e rede, e mostramos como funcionan xuntos. Cando comezamos a revisar a bibliografía existente vimos que moitos autores destacaban a importancia de motivacións tales como a vinganza, a adoración ao líder, o diñeiro, as vantaxes do «paraíso» ou «o encontro co profeta Mahoma». Cando as examinamos, chegamos á conclusión de que detrás de cada unha delas se atopa unha necesidade universal de procura de significado, importancia e respecto que todo ser humano ten ata certo punto.

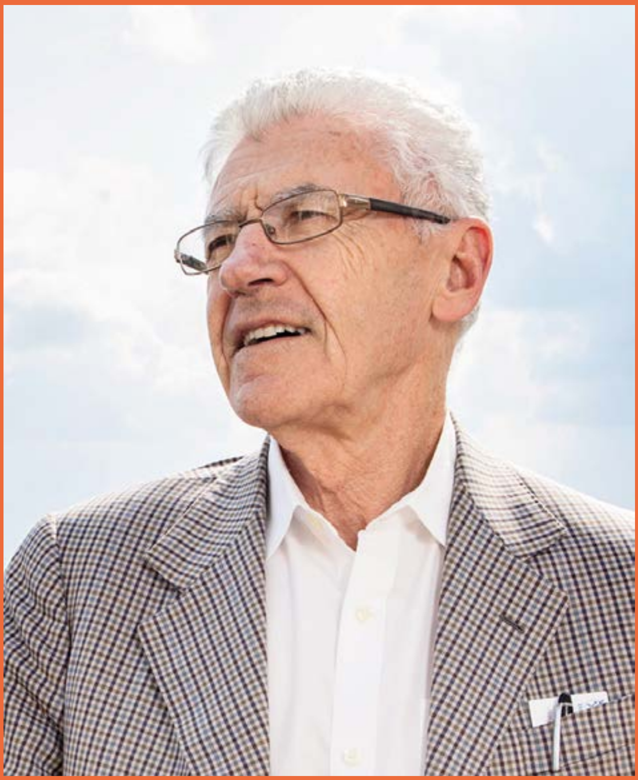

Arie W. Kruglanski. Guilford Press

A narrativa ideolóxica, a historia que un grupo terrorista conta para xustificar as súas accións, vincula esa procura de significado co extremismo violento. Por exemplo, un extremista islamita pode considerar que vai recibir «recompensas no ceo» por levar a cabo un ataque suicida. Esta narración indícalle que facer de acordo cos valores do grupo para alcanzar significado persoal. Se fas sacrificios por eses valores, o grupo recompensarache con respecto e veneración, outorgándoche así o status dunha celebridade que ten unha importancia significativa. O psiquiatra Marc Sageman xa introducira o papel relevante das redes sociais e deducimos que son importantes porque validan a narrativa. A rede de extremistas con ideas afíns actúa como grupo de referencia da persoa, dispensando respecto como unha recompensa se se actúa segundo os ditados da narrativa. Isto é especialmente importante para unha narrativa que se desvía da sociedade dominante, xustificando a violencia e o asasinato de inocentes. A rede permítelle ás persoas actuar violentamente de acordo coa narrativa.

Como se aplica este marco a un grupo extremista concreto como os supremacistas brancos?

Os supremacistas brancos difiren doutros tipos de extremistas violentos na súa ideoloxía. Mentres que outros terroristas poden subscribirse a unha narrativa relixiosa, este grupo considera agravios e inimigos diferentes: o goberno, un grupo minoritario, os refuxiados ou os inmigrantes. Pero

en termos da dinámica subxacente de necesidade, narrativa e rede son similares a outros grupos terroristas.

Que recomenda que fagan os gobernos para previr o terrorismo?

A necesidade de significado persoal debe satisfacerse de forma socialmente construtiva. En primeiro lugar, corresponderíalle aos gobernos non facilitar unha perda de significado, algo que se produce se se dan condicións de prexuízo e desigualdade cara a certos grupos. A segunda recomendación é destacar narrativas convincentes, a poder ser, emitidas por comunicadores carismáticos, que promovan formas construtivas de gañar significado. Estas narrativas adoitan ser bastante aceptadas pola audiencia. Un exemplo disto podería ser o discurso inaugural á nación de John F. Kennedy en 1961. Este discurso desafiou e inspirou a mozos a contribuír na sociedade estadounidense. Por último, os gobernos deberían crear movementos nos que as persoas sexan aceptadas, veneradas e respectadas polas súas actividades contra a violencia. Algúns gobernos prefiren poñer todos os seus ovos na cesta militar, policial ou de intelixencia cando se trata de contrarrestar o extremismo. Porén, consideramos que isto é contraproducente, xa que non podes matar unha ideoloxía e non podes reprimir os sentimentos de falta de poder ou humillación das persoas.

Como poden os gobernos restaurar o significado persoal?

Como mínimo, deberían facilitarlle ás persoas os medios para obter ocupacións que lles outorguen significado. Por exemplo, brindarlles orientación vocacional e a oportunidade de gañarse a vida. En segundo lugar, crear organizacións que aproveiten o desexo dos mozos de ser idealistas e de facer algo polo seu país. É importante atopar formas de apoiar e alentar ese tipo de cousas porque non hai maior significado que aquel que se orienta ao servizo de valores ou ideas sacras. Os gobernos tamén deben promover o idealismo entre os mozos e organizar actividades de voluntariado que canalicen o seu desexo de importancia nunha dirección prosocial e construtiva. Debido a que a motivación para o significado é tan frecuente e tan fundamental, as intervencións deben ser de amplo alcance e encarnar un enfoque de toda a sociedade, desde a escola infantil en diante. Un bo exemplo é o modelo de Aarhus en Dinamarca, dirixido polo psicólogo Preben Bertelsen, que ofrece asesoramento e apoio a mozos co fin de previr o terrorismo autóctono.

Que preguntas persisten hoxe en día sobre o terrorismo e a radicalización?

A pregunta principal é como traducir todas estas ideas, que agora se basean nun traballo de investigación moi extenso, en mellores prácticas. As comunidades, os sistemas educativos e os responsables políticos necesitan ferramentas e capacitación baseadas nesta investigación. Isto non o poden facer soamente os psicólogos; require dunha política gobernamental que sexa consciente da ameaza que representa a radicalización para a sociedade.

PARA REFLEXIONAR

Arie W. Kruglanski recomenda promover «narrativas convincentes e construtivas que promovan significado persoal». Tratade de buscar algúns exemplos de discursos ou comunicados en líderes políticos ou persoas soadas que desde o voso punto de vista o conseguisen.

A que cres que se refire Kruglanski cando comenta que «non podes matar unha ideoloxía e non podes reprimir os sentimentos de falta de poder ou humillación das persoas»?

Para Kruglanski, o modelo Aarhus é un bo exemplo de boa práctica na abordaxe da radicalización violenta. Esta experiencia, desenvolta na cidade danesa, está especialmente dirixida a individuos altamente radicalizados que poderían ter intención de cometer atentados. O programa é un esforzo colaborativo entre corpos policiais e servizos sociocomunitarios e inclúe diferentes servizos como asesoramento psicolóxico, apoio familiar e orientación profesional. Trata de localizar prácticas similares noutras cidades que abordasen a prevención da radicalización.

Crees que a radicalización e o terrorismo se poden combater só con medidas policiais e militares? Por que?

SESIÓN 03

CLAVES PSICOLÓXICAS DO GRUPO TERRORISTA

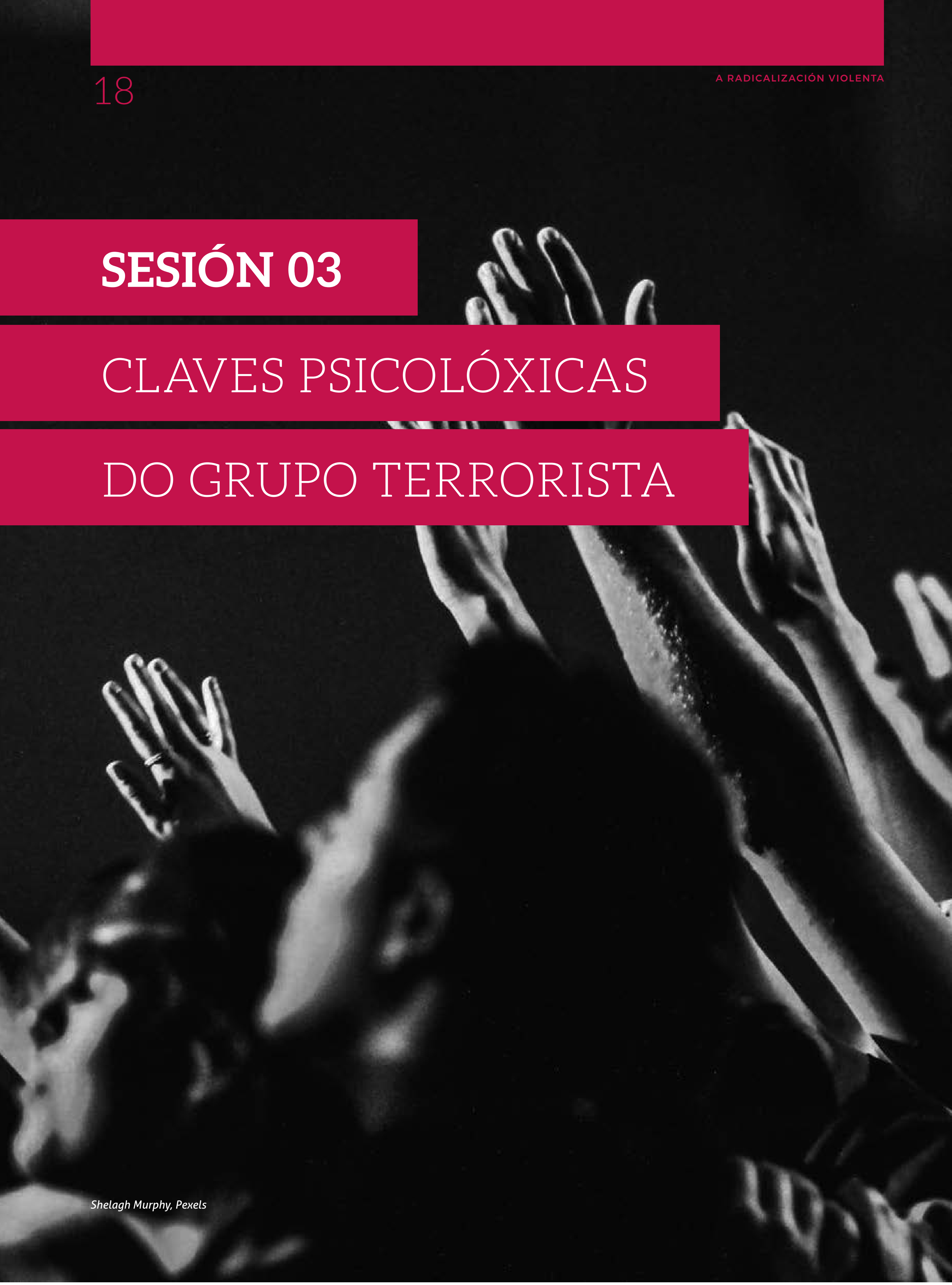

Shelagh Murphy, Pexels

Na sesión anterior examinamos o modelo 3N, que explica a psicoloxía da radicalización como un intento de restaurar ou aumentar o significado persoal. O modelo propón que cando o significado persoal (autoestima, sentido vital) está limitado ou ameazado, os individuos poden tender a buscalo a través de medios alternativos, incluíndo opcións que poderían estar asociadas a causas extremistas. Ademais dese aspecto motivacional, a teoría propón que é fundamental atender a ideoloxía e as dinámicas grupais nas que o individuo está inmerso. Desta forma, eses tres factores (necesidades, narrativa e rede social) contribúen á radicalización de forma dinámica e interactiva. Nesta sesión, analizaremos con máis detalle o papel do grupo no proceso de radicalización, así como algunhas claves psicolóxicas dos grupos e organizacións terroristas.

NIVEIS DE ANÁLISE

En primeiro lugar, convén distinguir os diferentes niveis de análises habitualmente utilizadas para explicar a radicalización:

NIVEL SOCIOESTRUTURAL

Refírese ao papel que teñen os aspectos que afectan á radicalización do individuo desde un punto de vista macro. Así, por exemplo, os aspectos políticos, as relacións internacionais ou a economía son factores que en ocasións se teñen utilizado para explicar a radicalización. Con todo, esta perspectiva é limitada, xa que esas variables, por si soas, non explican o feito de que unha persoa estea disposta a lexitimar ou implicarse na violencia.

NIVEL INDIVIDUAL

É o nivel psicolóxico propiamente dito. Desde este punto de vista asúmese que existen diferentes factores psicolóxicos que poden favorecer en maior grao que as persoas se radicalicen e/ou que nun momento dado estean dispostas a utilizar a violencia.

NIVEL GRUPAL

Desde esta perspectiva saliéntase a influencia do contexto social, especialmente o grupo, no proceso de radicalización. Aspectos tales como a influencia social, a comunicación, a persuasión ou o liderado son atendidos neste nivel de análise.

Actualmente, a maioría dos investigadores asume que no proceso de radicalización inflúen estes tres niveles. Con todo, a perspectiva psicosocial é fundamental para comprender como «persoas normais» son capaces de desconectarse moralmente e desinhibirse cara á violencia. Pero, por que é tan importe o grupo?

Daan Stevens, Pexels

O PAPEL DO GRUPO

En xeral, existe certo consenso en que o grupo social de referencia desempeña un importante papel nos procesos de radicalización.

A pertenza (real ou percibida) a un grupo radical ou a unha organización terrorista pode cubrir certas necesidades vitais (significado, sentido de pertenza). Por outra banda, o feito de estar inmerso no grupo pode inhibir psicoloxicamente as persoas da comisión de posibles actos violentos.

A investigación suxire que en máis de dous terzos dos casos os individuos se uniron a grupos violentos a través dalgún familiar, amigo ou persoa da súa contorna que previamente xa estaba asociada ao grupo violento. Esta vinculación pódese producir por interaccións persoais cara a cara, pero tamén pode ocorrer virtualmente a través de Internet. Progresivamente, iranse forxando fortes lazos e é habitual que o grupo extremista substitúa a familia e as redes de amizade preexistentes. Así, canto máis tempo pasa o individuo co grupo, maior probabilidade de que teña un papel activo no mesmo.

CONCEPTOS FUNDAMENTAIS

Existen diversos tipos de organizacións terroristas, as cales poden variar en función dos seus obxectivos, ideoloxía, estrutura, tamaño ou fluxos de comunicación. Máis aló destas tipoloxías, existen unha serie de elementos con implicacións grupais que adoitan ser comúns á maioría delas. Especificamente, faremos mención ao recrutamento, a cohesión e o liderado.

RECRUTAMENTO

É o proceso de captación e vinculación de persoas ao grupo. Polo xeral, esta vinculación é un proceso e adoita producirse progresivamente. Con todo, tamén se pode dar de forma rápida e aparentemente brusca.

COHESIÓN

Refírese á unión que existe no seo da organización. Esta pódese incrementar debido á existencia de ameazas externas, á penalización das disensións internas e ás dinámicas grupais orientadas a obxectivos.

LIDERADO

É habitual que nas organizacións terroristas exista unha división de funcións e roles. No caso dos líderes, algunhas das funcións que adoitan desempeñar no seo das organizacións terroristas son: (1) control da comunicación; (2) inspiración ideolóxica; (3) establecemento de obxectivos; (4) asignación de funcións e roles; e (5) mantemento da cohesión interna.

Amine M'Siouri, Pexels

A METÁFORA DA PIRÁMIDE

En ocasións téndese percibir o terrorismo como un problema social no que os protagonistas son exclusivamente os individuos que utilizan a violencia instrumentalmente co fin de defender unha causa. Con todo, esa visión é limitada.

Desde un punto de vista grupal, é importante facer referencia á metáfora piramidal.

Desde esta perspectiva, un movemento social podería representarse en forma de pirámide en cuxa base estarían seguidores, simpatizantes e activistas. A continuación, situaríanse os radicais. E no cumio da pirámide situaríanse os individuos motivados, desinhibidos e dispostos a actuar violentamente. Xeralmente, ese pico da pirámide sería unha minoría que, con todo, estaría apoiada e lexitimada por un colectivo maior.

Como podemos apreciar, este modelo representa o terrorismo cunha maior amplitude de miras, salientando o papel que teñen as bases de apoio para lexitimar e servir de canteira de recrutamento. As implicacións grupais e colectivas desta perspectiva son importantes, xa que suxire que o antiterrorismo se debe focalizar non só no cumio da pirámide, senón tamén na base, onde se deberían implantar medidas proactivas que incidan en menoscabar o apoio social dos terroristas.

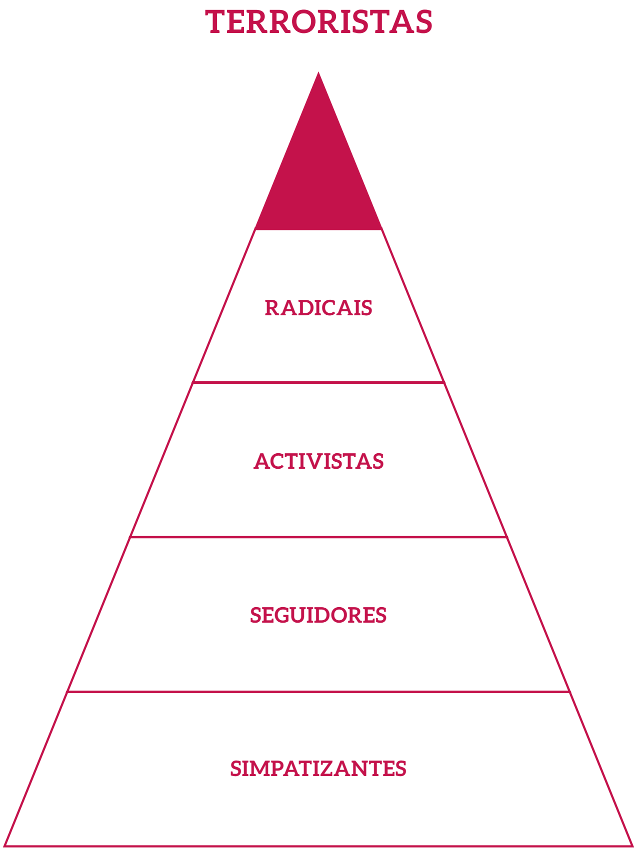

FACTORES QUE DETERMINAN A VIOLENCIA

Desde a investigación psicosocial evidenciouse a importancia dos factores grupais ou de situación no comportamento (ver cadro 1). No ámbito da radicalización violenta propuxéronse algúns factores especialmente relevantes entre os que poderiamos citar a identidade social, a obediencia e a desindividuación.

IDENTIDADE SOCIAL

Desde este punto de vista, os procesos de radicalización prodúcense debido a categorizacións sociais que acentúan as diferenzas e provocan comparacións entre grupos. Esas comparacións levan á polarización e á creación de estereotipos e prexuízos, os cales están na base do conflito intergrupal. En ocasións, a identidade persoal e a identidade social poden chegar a ser equivalentes, denominándose este fenómeno como fusión da identidade. Este mecanismo pode contribuír á disposición violenta por un grupo.

OBEDIENCIA

Prodúcese cando as persoas trasladan a súa moral cara a autoridades externas que supoñen lexítimas. Poderiamos citar numerosos exemplos históricos de violencia política nos que as persoas se exoneran de responsabilidade argumentando que, simplemente, «cumprían ordes». Este mecanismo psicolóxico interesoulle en gran medida á psicoloxía social, e é imprescindible citar os traballos de Stanley Milgram (ver cadro 1).

DESINDIVIDUACIÓN

É a perda do sentido da identidade persoal que se pode producir cando unha persoa pasa a formar parte dun grupo. A asunción de normas e valores do grupo, así como o anonimato e a protección que ofrece o colectivo, pode desinhibir o comportamento e facilitar condutas que doutra forma se sería incapaz de realizar. O grao de desindividuación vai depender de variables como o tamaño do grupo, o anonimato, a emoción que suscite a actividade do grupo e o tipo de valores que teña.

CADRO 1

Para analizar o comportamento das persoas é imprescindible ter en conta o contexto social. Esta formulación foi a base para o traballo de numerosos autores clásicos, entre os que podemos citar a Muzafer Sherif, Solomon Asch, Stanley Milgram, Kurt Lewin, Philip Zimbardo, Henri Tajfel, Robert Zajonc, Serge Moscovici ou John Turner. Estes investigadores, moi influídos pola dramática violencia política do século XX e o auxe dos totalitarismos, trataron de atopar respostas científicas aos procesos que levaban a persoas «normais» a seren capaces de desinhibirse violentamente e lexitimar ou cometer masacres en nome dunha causa. No presente documental revísanse algunhas destas achegas fundamentais da Psicoloxía Social.

Documental. «Psicoloxía e contexto social».
https://www.youtube.com/watch?v=G1KQnDFrK0g

Imaxe do experimento sobre obediencia á autoridade de Stanley Milgram

ABUSO PSICOLÓXICO E MANIPULACIÓN

As características de determinados grupos de extremistas poden facilitar que se produza abuso psicolóxico e manipulación. De feito, algúns autores consideraron que neles se dan dinámicas bastante similares ás seitas. Isto implica a posta en práctica de métodos coercitivos para influír nos seus adeptos e conseguir a súa dependencia e submisión. Desde este punto de vista, os grupos poden promover a manipulación psicolóxica dos seus membros mediante accións que os poden facer máis vulnerables e dependentes. Algúns destes indicadores de abuso psicolóxico serían os seguintes: (1) illamento físico; (2) control da información; (3) limitacións á vida persoal; (4) ameazas; (5) adoutrinamento ideolóxico; (6) imposición de autoridades mesiánicas.

Diferentes investigacións achegaron datos empíricos sobre como os líderes terroristas poden utilizar ese tipo de técnicas de manipulación psicolóxica para captar e recrutar acólitos. Así mesmo, é necesario subliñar que non todas as persoas serán igual de vulnerables a estes procesos de «lavado de cerebro». Ou noutras palabras, certos factores de risco poden facilitar a captación, o recrutamento e o adoutrinamento extremista (ver Trujillo e Moyano, 2019).

Skitterphoto, Pexels

VULNERABILIDADES DAS ORGANIZACIÓNS TERRORISTAS

Como calquera grupo, as organizacións terroristas adoitan ter un final. Isto vai estar determinado por unha serie de factores como a derrota policial ou militar, determinados cambios no escenario político, a falta de apoio da base da pirámide (simpatizantes e seguidores) ou a desintegración interna do grupo terrorista. Desde un punto de vista aplicado, é fundamental coñecer cales son as vulnerabilidades das organizacións terroristas co fin de limitar a súa estratexia comunicativa, a súa capacidade de recrutamento e as súas pretensións para lexitimar a violencia. Desta maneira, traballaremos de forma proactiva para previr a radicalización violenta e minimizar o risco de ataques terroristas.

Basicamente, as vulnerabilidades das organizacións terroristas refírense a aqueles factores que poden minar a súa cohesión interna e desestabilizar o seu funcionamento, levándoo nalgúns casos á desaparición. É habitual distinguir entre dous tipos de vulnerabilidades: (1) internas e (2) externas. A continuación revisámolas brevemente seguindo a Borum (2004):

VULNERABILIDADES INTERNAS

Son aquelas que se producen dentro do grupo. Entre outras nos atopamos:

Desconfianza interna. Prodúcese cando os membros do grupo se senten inseguros e consideran que deben estar hipervixiantes pola posibilidade de infiltrados, fugas de información ou ameazas externas. Isto vai influír na diminución da cohesión de grupo e no aumento de divisións internas.

Competición interna. Cando existen diferentes posicións e/ou liderados pódense producir competicións polo poder que deriven en conflitos crónicos e escisións.

Inactividade. A falta de acción e de obxectivos pode diminuír a cohesión interna e incrementar a percepción de non ter un proxecto común.

VULNERABILIDADES EXTERNAS

Son as que afectan á relación do grupo co contexto no que se atopa inmerso.

Entre estas vulnerabilidades podemos citar as seguintes:

Apoio externo. O grupo terrorista necesita apoio social (simpatizantes, seguidores, activistas) para subsistir. Se ese apoio desaparece, terá dificultades para mobilizarse, recrutar e, en definitiva, para sobrevivir.

Conflito intergrupal. Prodúcese cando existen outros grupos que ameazan a existencia do grupo terrorista. Nótese que o conflito tamén pode producirse con faccións escindidas que defenden o seu propio proxecto (xa sexa de carácter violento ou non violento).

ACTIVIDADE. ANÁLISE DUNHA CANCIÓN

Pixabay

ZOMBIE (THE CRANBERRIES)

Another head hangs lowly
Child is slowly taken
And the violence, caused such silence
Who are we mistaken?

But you see, it's not me
It's not my family
In your head, in your head, they are fighting
With their tanks, and their bombs
And their bombs, and their guns
In your head, in your head they are crying

In your head, in your head
Zombie, zombie, zombie-ie-ie
What's in your head, in your head
Zombie, zombie, zombie-ie-ie, oh

Du, du, du, du...

Another mother's breaking
Heart is taking over
When the violence causes silence
We must be mistaken

It's the same old theme
Since nineteen-sixteen
In your head, in your head, they're still fighting
With their tanks, and their bombs
And their bombs, and their guns
In your head, in your head, they are dying

In your head, in your head
Zombie, zombie, zombie-ie-ie
What's in your head, in your head
Zombie, zombie, zombie-ie-ie

Ver documento audiovisual:
https://www.youtube.com/watch?v=8MuhFxaT7zo

PARA REFLEXIONAR

Investiga cal é a historia que se narra na canción.

Que grupo terrorista foi o causante da matanza?

A que crees que se refire a data 1916? Investiga sobre iso.

Por que crees que a letra da canción define os autores do asasinato como «zombis»? Reflexiona sobre a metáfora que utilizan.

A letra da canción interpela os violentos: «What's in your head?». A que se refire?

Cales son os aspectos grupais que poden facilitar que unha persoa se converta, metaforicamente falando, nun zombi?

ACTIVIDADE. DEBATE

Lede a seguinte pasaxe da novela «Patria», de Fernando Aramburu. Posteriormente, realizade un debate sobre o papel do grupo nos procesos de radicalización.

«Os amigos, a cuadrilla, as malas compañías, metéronlle ao lercho o veleno da doutrina que o levou a esnaquizarlles a vida vaite ti saber a cantas familias. E aínda se crerá un heroe. É dos duros, din. Dos duros ou dos brutos. Non sabe nin como se abre un libro».

SESIÓN 04

UNHA SOCIEDADE RESILIENTE AO EXTREMISMO VIOLENTO

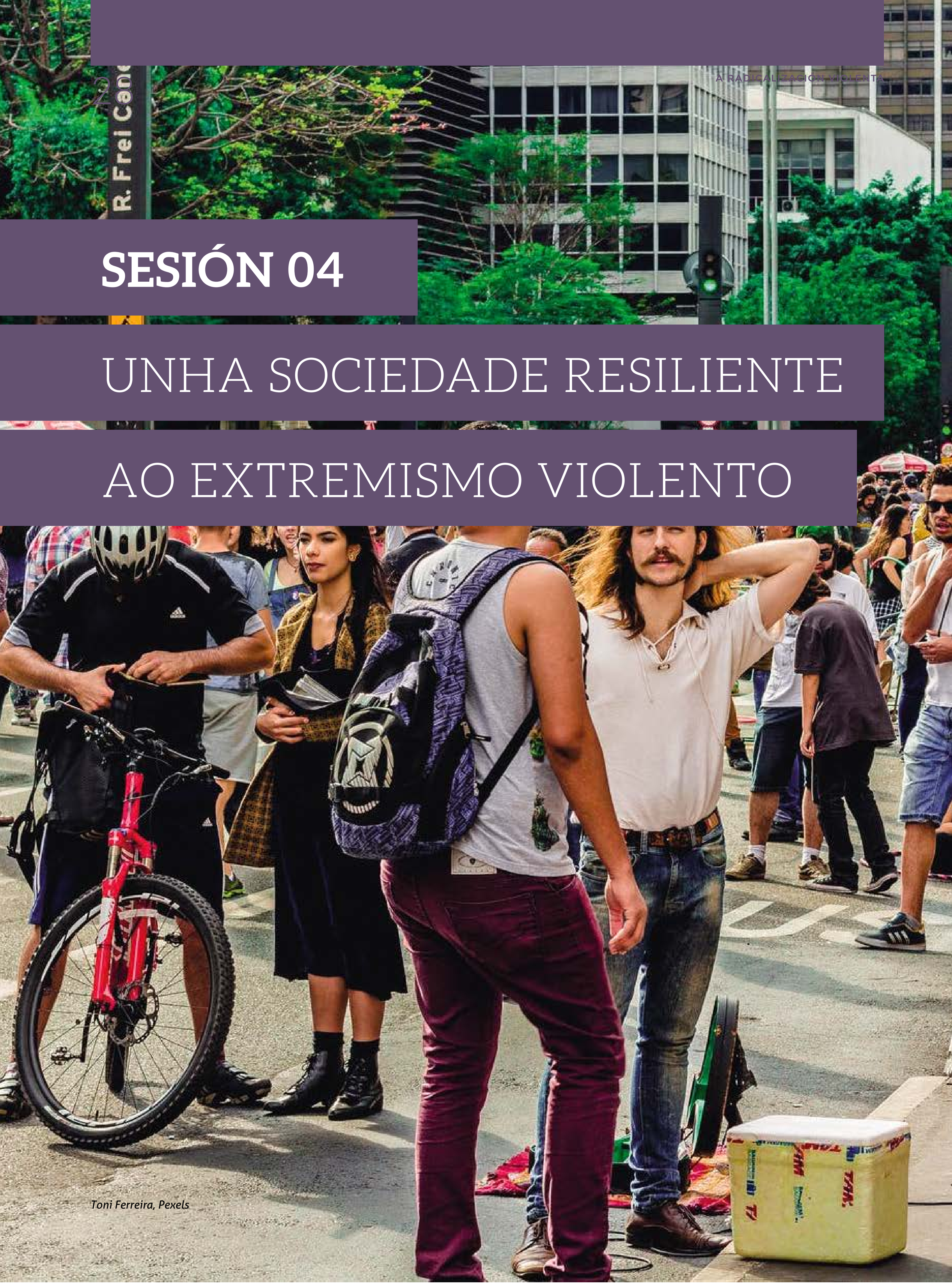

Toni Ferreira, Pexels

DE QUE FALAMOS CANDO FALAMOS DE RESILIENCIA?

Afrontar a radicalización violenta e o terrorismo converteuse nun reto compartido que debe ser asumido por todas as institucións e axentes. Neste contexto, o concepto de resiliencia popularizouse e converteuse en toda unha declaración de intencións. Basicamente, unha sociedade resistente ante o extremismo violento é unha sociedade proactiva e consciente da complexa ameaza á que se enfronta. Isto supón a anticipación a escenarios reactivos e dotarse da fortaleza necesaria para se recuperar cando sofre deterioracións que poñen en risco a súa cohesión e valores.

Para iso é necesario:

Xestionar a convivencia e a diversidade de forma positiva.
Fomentar o rexeitamento de ideoloxías extremistas violentas e, ao mesmo tempo, producir e difundir narrativas alternativas.
Procurar non sucumbir ao terror que os violentos pretenden infundir.
Desenvolver capacidade de adaptación ante posibles crises.
Promover a participación e os valores democráticos.
Identificar individuos ou grupos en risco de forma temperá.
Intervir para que os individuos en risco atopen alternativas de activismo pacífico.
Favorecer a confianza e facilitar a cooperación entre os diferentes membros da comunidade (policía, sistema educativo, servizos sociais, entidades sen ánimo de lucro).
Protexer e apoiar os membros da comunidade, especialmente tras determinados incidentes, co fin de contrarrestar o prexuízo e a discriminación.
Favorecer a inclusión social e a cohesión.
Deslexitimar o terrorismo con narrativas alternativas.
Apoiar ás vítimas.

Consideramos necesario salientar que os mozos son un elemento fundamental en calquera política integral de afrontamento do extremismo violento. As características sociais, psicolóxicas e evolutivas de mozos e adolescentes convérteos en colectivos prioritarios. Desde o noso punto de vista, é necesario pór o foco sobre aqueles factores de risco que poden contribuír ao proceso de radicalización. Pero ademais, é necesario poñer en valor os aspectos positivos que a mocidade pode achegar á sociedade en termos de participación, creatividade, innovación e compromiso. En última instancia, o obxectivo sería que a mocidade non sexa considerada exclusivamente como un «risco», senón tamén como unha «oportunidade». Na presente sesión revisaremos algúns aspectos que inciden en todo o anterior.

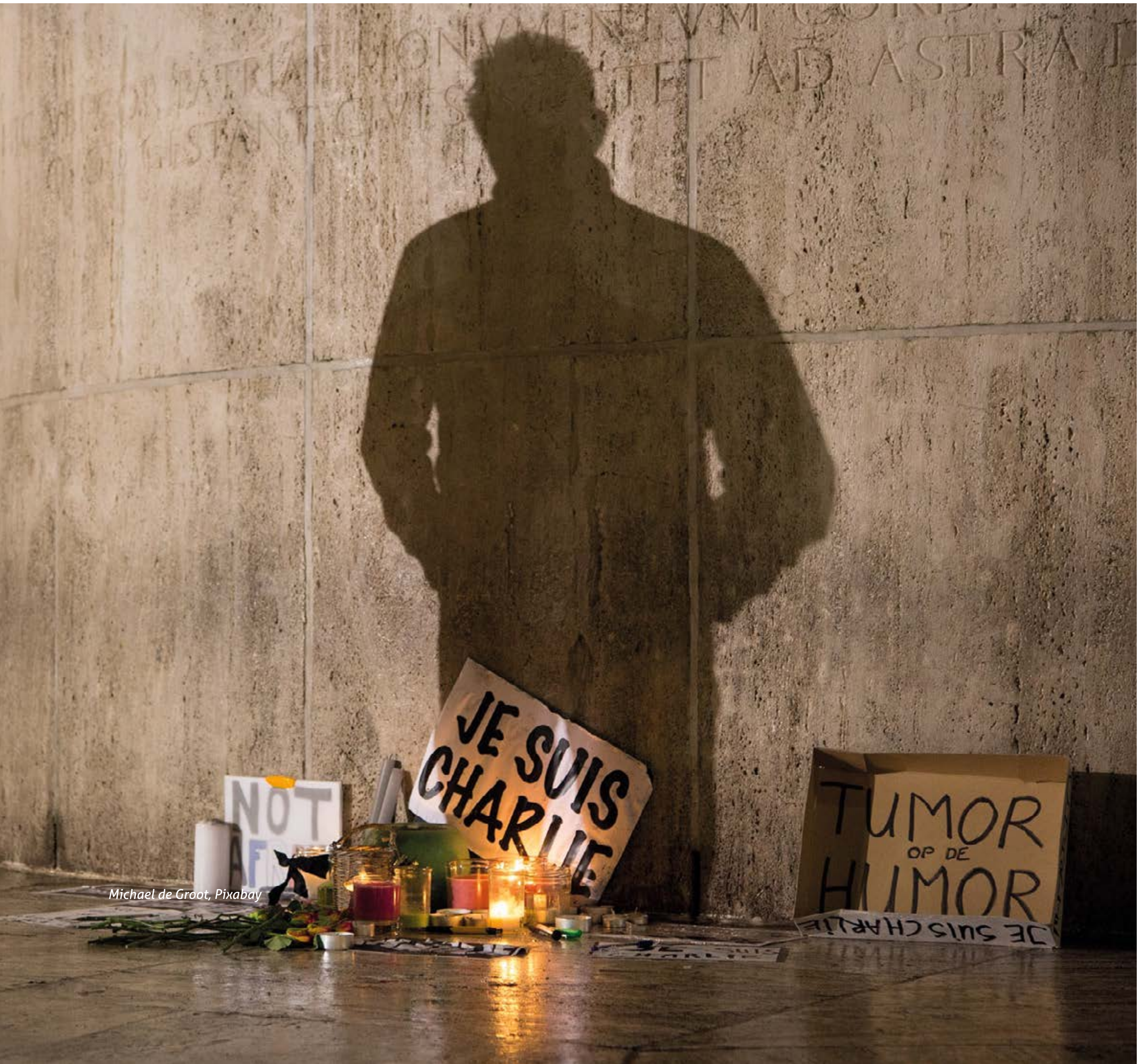

Michael de Groot, Pixabay

NIVEIS DE PREVENCIÓN

La prevención es clave para contrarrestar el extremismo violento. Al igual que ocurre en el ámbito de la salud pública, se pueden distinguir tres niveles de prevención: (1) primaria; (2) secundaria; y, (3) terciaria. Teniendo en cuenta su potencial utilidad práctica, a continuación se describen cada uno de ellos:

PRIMARIA

Pretende diminuír a incidencia do extremismo violento en individuos e grupos. Está orientada a intervir sobre as canles onde se transmiten as ideoloxías extremistas e a controlar os factores de risco. Algúns exemplos de actuacións que se deben desenvolver serían restrinxir os contidos radicais no ciberespazo, implementar programas educativos ou condenar os discursos de odio.

SECUNDARIA

O seu obxectivo é a detección temperá da radicalización e tratar de intervir sobre ela. Isto tradúcese en identificar a poboación en risco e realizar intervencións para reducir a persistencia.

TERCIARIA

Son as accións que se deben desenvolver cando xa se produciu un proceso de radicalización violenta. Pretende recuperar a individuos que poden representar unha ameaza á seguridade mediante a súa rehabilitación (por exemplo, mediante programas de reinserción e/ou rehabilitación).

CANLES DE TRANSMISIÓN

A ideoloxía radical transmítese a través de canles sobre as que se pode intervir de maneira proactiva. Algúns destes vectores serían os cárceres, os centros educativos, o ciberespazo e determinadas contornas urbanas (Trujillo e Moyano, 2019).

A continuación descríbense brevemente:

CÁRCERES

Estímase que nos próximos anos serán liberados centos de terroristas tras cumprir condena. O risco de que estes individuos abandonen a contorna penal máis radicalizados que cando ingresaron debería ser motivo de preocupación. Ademais, os propios cárceres poden ser un caldo de cultivo do extremismo violento. Por iso, é imprescindible que o encarceramento de terroristas incorpore, a pesar das coñecidas dificultades, un compoñente de rehabilitación e reintegración para tratar de minimizar o risco de reincidencia.

SISTEMA EDUCATIVO

A educación é clave para evitar que a mocidade se senta atraída por ideoloxías extremistas. Para iso, débense desenvolver de forma integral aspectos como o pensamento crítico, os valores democráticos, a multiculturalidade ou o tratamento dos prexuízos e a discriminación. Así mesmo, débese fomentar a participación, establecer protocolos para identificar individuos en risco e proporcionar respostas institucionais adecuadas ante incidentes críticos. Diciamos anteriormente que os mozos deben ser protagonistas de calquera estratexia preventiva. Con todo, a intervención desde o sistema educativo debería ter en conta tamén a familias, profesionais e a comunidade en xeral.

CIBERESPAZO

Aínda que Internet é un recurso extraordinario, non está exento de riscos, xa que se pode converter nunha plataforma de difusión de mensaxes extremistas e mensaxes de odio. É habitual que algúns grupos difundan produtos audiovisuais espectaculares e atractivos que poden seducir a audiencia, así como xustificar e banalizar o uso da violencia. Para previr o extremismo violento, é necesario que a cidadanía e, máis concretamente, a mocidade, desenvolva competencias en alfabetización dixital. Na era dixital, os pais e educadores poden desempeñar un papel destacado á hora de proporcionar esta educación dos medios e o desenvolvemento do pensamento crítico.

CONTORNAS URBANAS

Existen contornas urbanas especialmente sensibles debido ás súas características sociodemográficas e urbanísticas. Nestes contextos, o risco de exclusión social, a elevada concentración étnico-cultural e a percepción de inxustiza poden favorecer sentimentos de alienación dos seus habitantes. Todos estes factores pódense converter en factores de risco que contribúan ao extremismo violento. Por iso, é fundamental traballar pola inclusión social real de persoas e grupos.

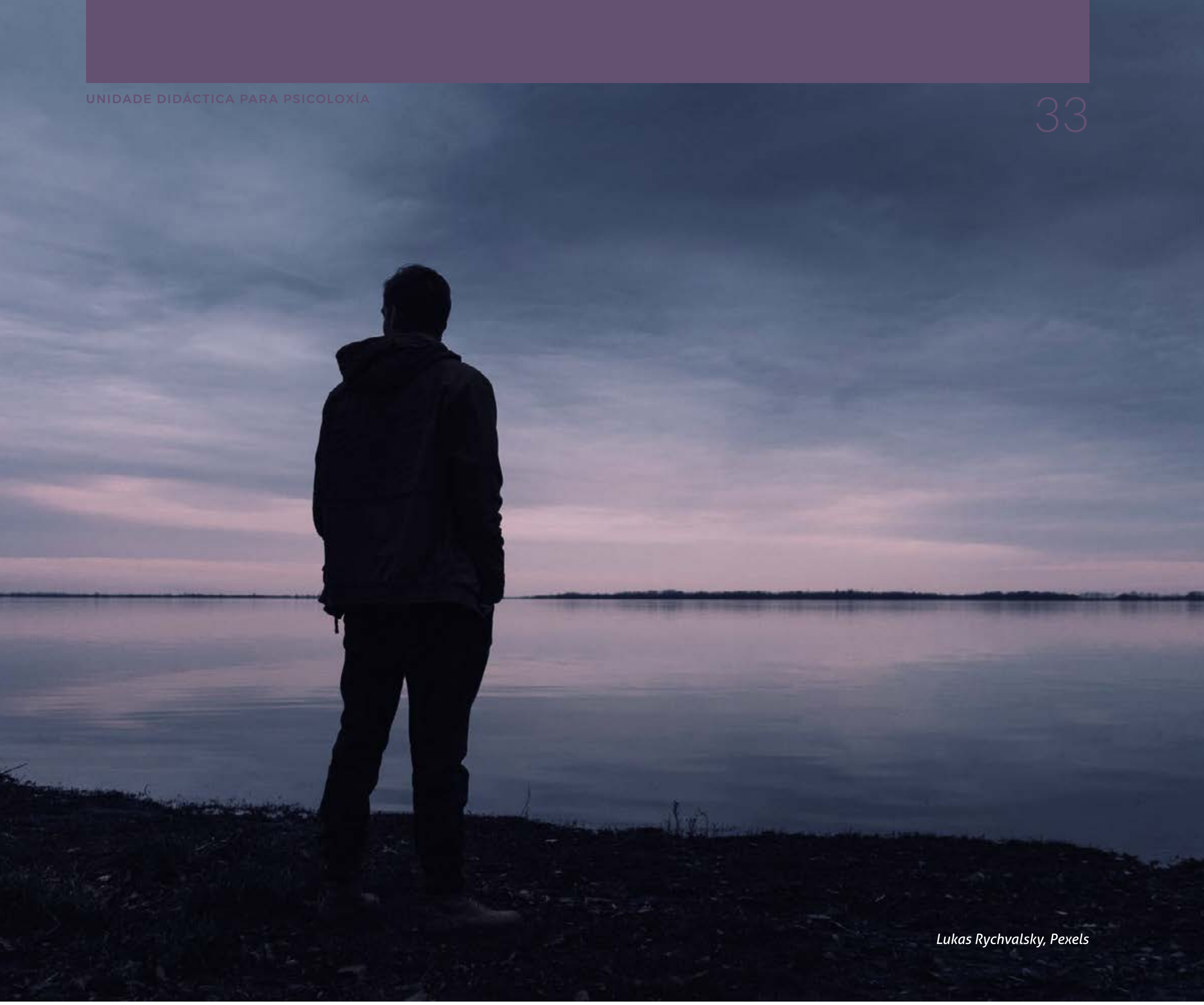

Lukas Rychvalsky, Pexels

DETECCIÓN TEMPERÁ

Para adoptar enfoques preventivos debemos detectar os indicadores de radicalización de forma temperá. Con ese obxectivo, nos últimos anos desenvolvéronse accións para divulgar estes indicadores de radicalización. Unha ferramenta interesante é o barómetro da radicalización proposto polo Centro para a Prevención da Radicalización Violenta de Montreal (CPRLV). Este recurso (pode consultarse en www.info-radical.org) proporciona un esquema de comportamentos que deben ser atendidos e que se poden considerar indicadores típicos do proceso radicalización. O barómetro está dividido en catro categorías de indicadores relativos ao comportamento segundo o grao de gravidade: (1) sutís; (2) problemáticos; (3) preocupantes; e (4) alarmantes.

O barómetro exposto é só unha guía de orientación que se debe utilizar con prudencia. Isto implica que non debe ser considerada unha ferramenta exhaustiva, senón como un recurso para familias e profesionais destinado a axudarlles a identificar indicadores de risco para intervir de forma temperá.

INDICADORES SUTÍS

Inclúe comportamentos asociados con formas de participación político-relixiosa que se caracterizarían por accións pacíficas e democráticas. Estes comportamentos poden considerarse normais e en moitos casos teñen un carácter positivo.

Entre outros indicadores poderíanse citar os seguintes:

- Argumenta ferventemente para defender as súas conviccións na súa contorna próxima.
- Adopta signos visibles (vestimenta, peiteado, símbolos, tatuaxes, etc.) para expresar a súa identidade e/ou pertenza.
- Móstrase activo en redes sociais en defensa da causa.
- Toma posición e defende pacificamente unha causa.
- Interésase moito pola actualidade nacional e internacional.
- Expresa o desexo de comprometerse en maior medida cunha determinada causa.
- Expresa necesidade de emocións fortes ou aventuras.
- Aspira a corrixir as inxustizas sociais.

INDICADORES PROBLEMÁTICOS

Inclúe comportamentos que denotan certo malestar persoal, así como unha maior identificación cunha causa ou unha ideoloxía que leva o individuo a cambiar de maneira importante o seu comportamento.

Entre outros indicadores atoparíanse:

- Expresa puntos de vista extremos e polarizados.
- Adopta comportamentos que poden supor rupturas coa contorna familiar.
- Illamento de familia e redes previas de amizade.
- Cambios repentinos de hábitos.
- Sentimentos de vítima e rexeitamento.
- Rexeita as regras e formalismos das institucións convencionais (escola, lugar de traballo, etcétera) motivado pola súa ideoloxía.
- Négase a participar en actividades grupais ou interactuar con certos individuos debido a aspectos étnicos, ideolóxicos ou características persoais.
- Mostra dificultade para avaliar as ideas propias e aceptar dunha forma construtiva que poden existir outros puntos de vista.

INDICADORES PREOCUPANTES

Refírese a comportamentos asociados co comezo dunha traxectoria radical propiamente dita. Algúns indicadores son:

- Rompe os vínculos con membros da súa familia e amigos e substitúeos por un novo círculo de amizades.
- Lexitima o uso da violencia para defender unha causa ou ideoloxía.
- Ocúltalle á súa familia e amizades un novo estilo de vida ou implicación persoal por unha causa.
- Únese a individuos ou grupos extremistas violentos.
- Perde interese de forma repentina polas actividades profesionais e/ou escolares.
- Mostra simboloxía relacionada co apoio a grupos extremistas violentos.
- Obsesiónase coa «fin do mundo» ou con puntos de vista mesiánicos.
- Expresa odio cara a outros individuos ou grupos.

INDICADORES DE ALARMA

Esta categoría inclúe comportamentos que testemuñan un acatamento exclusivo e sectario a unha ideoloxía ou causa, percibíndose na violencia un medio de acción lexítimo e válido. Algúns sinais para ter en conta son:

- Participa en actividades de grupos extremistas violentos a través de diferentes medios (por exemplo: loxístico, financeiro, propaganda).
- Recruta individuos para unha causa extremista violenta.
- Mantén contacto con redes radicais, xa sexa en liña ou na vida real.
- Reforza as súas crenzas violentas a través da consulta de foros e sitios web.
- Comete ou planea actos violentos inspirados por unha causa extremista violenta.
- Aprende a adquirir ou a usar armas fóra dos límites legais.
- Planifica desprazarse a zonas de conflito ou onde existe actividade de grupos extremistas violentos.

QUE PODEMOS FACER PARA AXUDAR PERSOAS EN RISCO?

Ante posibles situacións de radicalización non hai receitas máxicas. Con todo, hai algunhas claves que poden terse en conta. A continuación expóñense algunhas recomendacións útiles para axudar a amigos e seres queridos que poidan estar inmersos nun proceso de radicalización.

Ryan Aréstegui, FreeImages

RECOMENDACIÓNS PARA AXUDAR A PERSOAS EN RISCO
(Bélanger *et al.* 2015)

MANTER RELACIÓNS POSITIVAS

Escoitar e tentar comprender por que a persoa está involucrada no extremismo violento.

Pasar tempo coa persoa.

Participar en actividades recreativas e sociais xuntos.

PEDIR AXUDA

Buscar persoas de confianza na súa contorna e solicitar axuda.

Derivar a dispositivos especializados no tratamento destes casos. Cada caso de radicalización ten as súas particularidades, polo que as intervencións deberán ser, na medida do posible, individualizadas e contextualizadas.

MANTER LIÑAS DE COMUNICACIÓN ABERTAS E HONESTAS

Rexeitar os seus discursos e comportamento, pero facéndoa sentirse aceptada.

Alentala a adoptar un discurso respectuoso cara a persoas con diferentes crenzas.

Expoñela a diferentes puntos de vista.

ATOPAR MEDIOS ALTERNATIVOS

Axudala a atopar actividades que promovan as súas crenzas de forma pacífica, xa sexa na comunidade ou na actividade política.

Expoñela a ideoloxías pacíficas.

ACTIVIDADE. CINEFÓRUM

Na táboa preséntanse algunhas películas que se poden ver e utilizar como recurso para debater sobre algúns dos contidos traballados.

PELÍCULAS SOBRE EXTREMISMO VIOLENTO E RADICALIZACIÓN

THE CRYING GAME (1992)

Dirección: Neil Jordan.

Sinopse: A organización terrorista IRA secuestra un soldado británico. Durante o seu confinamento, o prisioneiro establece amizade con Fergus, un dos terroristas e pídelle que, se o matan, vaia ver a súa noiva. Tempo máis tarde, Fergus, fuxindo dos seus compañeiros, viaxa a Londres ao pub onde traballa Dil, a noiva do soldado británico.

DÍAS CONTADOS (1994)

Dirección: Imanol Uribe.

Sinopse: Antonio, un pistoleiro da banda terrorista ETA, días antes de cometer un atentado, coñece a Charo, unha drogadicta de dezaoito anos que, a pesar do ambiente sórdido no que creceu, conserva aínda a inxenuidade. El dedicou a súa vida a unha causa na que xa non cre e o seu malestar crece ao sentirse atrapado nunha canella sen saída onde todo é destrución e morte.

AMERICAN HISTORY X (1998)

Dirección: Tony Kaye.

Sinopse: Derek, un mozo de ideoloxía neonazi, é encarcerado por asasinar un negro que pretendía roubarlle a furgoneta. Cando sae de prisión e regresa ao seu barrio disposto a afastarse do mundo da violencia, atópase con que seu irmán pequeno, para quen Derek é o modelo para seguir, segue o mesmo camiño que o conduciu a el ao cárcere.

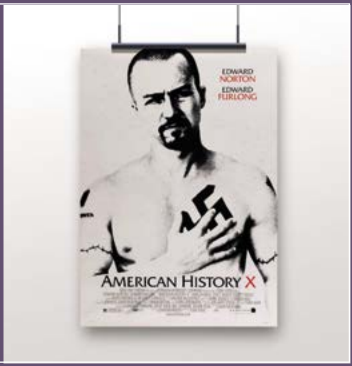

YOYES (1999)

Dirección: Helena Taberna.

Sinopse: Yoyes, a primeira muller que ocupou postos de responsabilidade dentro de ETA, volve do seu exilio en México e tenta refacer a súa vida. Pero o seu regreso non é fácil. Ela evolucionou, estudou unha carreira universitaria, traballou na ONU, foi nai... Mentres tanto, en España a violencia segue sendo a principal noticia das portadas dos xornais. Yoyes tenta esquecer e ser esquecida, pero os seus anos de exilio convertérona nun mito. Os seus antigos correlixionarios interpretarán o seu retorno como unha traizón. Ela ama a súa terra, a súa paisaxe, pero o outono traerá consigo algo máis que follas mortas.

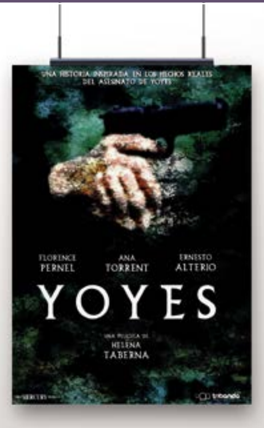

PARADISE NOW (2005)

Dirección: Hany Abu-Assad.

Sinopse: Khaled e Said son dous mozos palestinos, amigos desde a infancia, que son recrutados para levar a cabo un atentado suicida en Tel Aviv. Despois dunha última noite coas súas respectivas familias, das que non lles está permitido despedirse, parten cara á fronteira con explosivos pegados ao corpo. Con todo, nada sae como estaba previsto e unha serie de contratempos obrígaos a separárense. Entón terán que reformularse a súa vida e as súas conviccións.

MAKING OF (2006)

Dirección: Nouri Bouzid.

Sinopse: A película desenvólvese nun set de rodaxe e conta a historia de tres personaxes. O director, Nouri, un home de mediana idade, atópase dividido entre a súa vida privada, que se vén abaixo, e unha película que teme rodar porque aínda non sabe como rematará. O actor, Lofti, que aceptou o papel sen saber cal sería o final do seu personaxe, séntese enganado cando descobre que o bailarín que interpreta acaba convertido nun fundamentalista. O personaxe que debe interpretar é Bahta, un mozo bailarín que ve truncada a súa carreira por mor da guerra de Iraq e que termina en mans dun predicador fundamentalista que lle lava o cerebro.

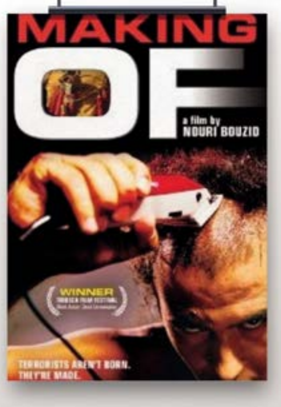

DIE WELLE (2008)

Dirección: Dennis Gansel.

Sinopse: En Alemaña, durante a semana de proxectos, ao profesor de instituto Rainer Wenger (Jürgen Vogel) ocórreselle facer un experimento para explicarlle aos seus alumnos o funcionamento dun réxime totalitario. En apenas uns días, o que parecía unha proba inocua baseada na disciplina e no sentimento de comunidade vai derivando cara a unha situación sobre a que o profesor perde todo control.

FOUR LIONS (2010)

Dirección: Chris Morris.

Sinopse: Omar, un musulmán radical de nacionalidade inglesa, creou unha célula terrorista da que forman parte seu irmán Waj, un raparigo moi simple, Barry, un extremista que odia aos brancos, e Fessal, un aprehensivo fabricante de bombas. Mentres que Omar e Waj están en Paquistán nun campo de adestramento muxaidin, Barry recruta a Hassan, un aspirante a rapeiro. Cando Omar regresa a Gran Bretaña, trae consigo un plan: un ataque suicida con bomba contra un obxectivo occidental insólito.

1980 (2013)

Dirección: Iñaki Arteta.

Sinopse: Documental que narra os atentados terroristas perpetrados por ETA en 1980 a través dos recordos e das opinións de varios xornalistas, un pensador, unha vítima e un policía. En 1980, o ano máis sanguento da organización criminal, houbo case cen asasinatos, centos de explosións, decenas de secuestros e atentados errados e innumerables actos terroristas de diversa natureza.

LAYLA M (2016)

Dirección: Mijke de Jong.

Sinopse: Durante o transcurso dun partido de fútbol, un comentario de tintura racista é visto por Layla como un trazo sintomático en contra do seu credo musulmán e da súa ascendencia marroquí, aínda que ela sexa holandesa de nacemento. A partir de aquí, Layla vai radicalizando o seu pensamento e séntese cada vez máis atraída cara ao extremismo. Acaba casándose cun mozo xihadista e deixando Amsterdam para iniciar un camiño diferente do que levaba, pero tamén do que imaxinaba.

LE JEUNE AHMED (2019)

Dirección: Jean-Pierre Dardenne, Luc Dardenne.

Sinopse: Ahmed é un adolescente que reside en Bélxica. Pouco a pouco, vai amosando un proceso de cambio persoal, fortemente influído pola súa relación co imán da mesquita. Aínda que súa nai e os seus educadores tratan de axudalo, os resultados parecen infrutuosos. A película mostra as dificultades que os profesionais de primeira liña e as familias poden ter para tratar os procesos de radicalización violenta.

Información recuperada de https://www.filmaffinity.com

PARA SABER MÁIS

Pixabay

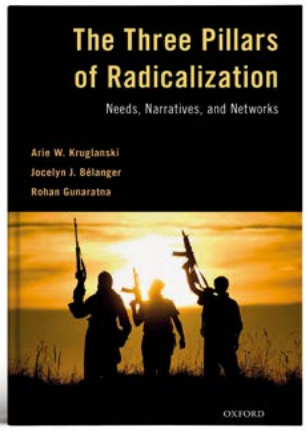

Kruglanski, A. W., Bélanger, J. J. & Gunaratna, R. (2019). *The Three Pillars of Radicalization: Needs, Narratives and Networks.* Reino Unido: Oxford University Press.

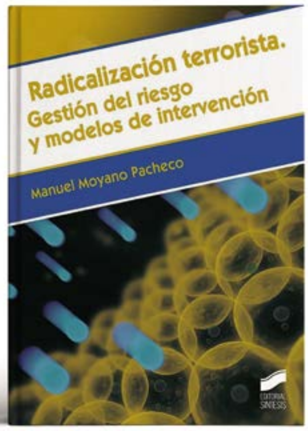

Moyano, M. (2019). *Radicalización terrorista. Gestión del riesgo y modelos de intervención.* Madrid: Síntesis.

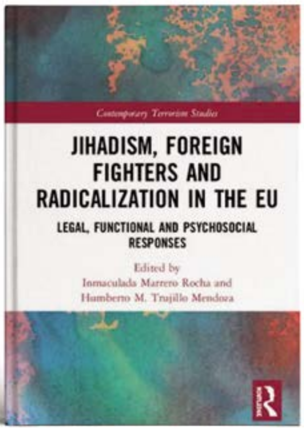

Marrero, I. e Trujillo, H. M. (Eds.) (2019). *Jihadism, Foreign Fighters and Radicalization in the EU: Legal, Functional and Psychosocial Responses.* Londres: Routledge, Taylor & Francis Group.

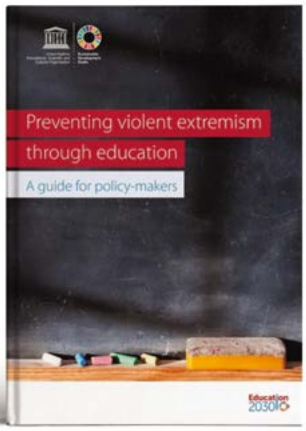

UNESCO (2017). Preventing violent extremism through education. A guide for policy-makers. Dispoñible en: *https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247764*

Rivera, A. e Mateo, E. (Eds.) (2018). *Verdaderos creyentes. Pensamiento sectario, radicalización y violencia.* Madrid: Catarata.

Gómez, A. e Vázquez, A. (Coords.) (2020). *Extremismo, radicalización violenta y terrorismo.* Madrid: Sanz y Torres.

REFERENCIAS

Bélanger, J. J., Nociti, N., Chamberland, P.-E., Paquette, V., Gagnon, D., Mahmoud, A., Carla, L., Lopes, M. & Eising, C. (2015). *Building a Resilient Community within a Multicultural Canada: Information Toolkit on Violent Extremism.* Canadá: Université du Québec à Montréal.

Bélanger, J.J., Moyano, M., Muhammad, H., Richardson, L., Lafrenière, M-A. K., McCaffery, P., Framand, K. & Nociti, N. (2019). Radicalization leading to violence: a test of the 3N model. *Frontiers in Psychiatry*, 10 (42).

Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism.* Tampa: University of South Florida.

Kruglanski, A. W., Bélanger, J.J. & Gunaratna, R. (2019). *The Three Pillars of Radicalization: Needs, Narratives and Networks.* Reino Unido: Oxford University Press.

Moyano, M. (2019). *Radicalización terrorista. Gestión del riesgo y modelos de intervención.* Madrid: Síntesis.

Trujillo, H. M. e Moyano, M. (2019). Towards the study and prevention of the recruitment of jihadists in Europe: A comprehensive psychological proposal. En I. Marrero e H. M. Trujillo (Eds.), *Jihadism, Foreign Fighters and Radicalization in the EU: Legal, Functional and Psychosocial Responses* (pp. 211-230). Londres: Routledge, Taylor & Francis Group.

ORIENTACIÓNS PARA TRABALLAR OS MATERIAIS

Pixabay

MATERIA

Psicoloxía, 2º de bacharelato.

VINCULACIÓN CO CURRÍCULO OFICIAL

Esta unidade didáctica vincúlase co Bloque 6: «Psicoloxía social e das organizacións».

Real Decreto 1105/2014, do 26 de decembro, polo que se establece o currículo básico da Educación Secundaria Obrigatoria e do Bacharelato (BOE do 3 de xaneiro de 2015).

OBXECTIVOS

Coñecer as características do proceso de radicalización violenta.
Identificar factores de risco e protección.
Coñecer os aspectos grupais e ideolóxicos que inflúen na radicalización.
Valorar o papel da resiliencia e da cohesión social para afrontar o extremismo violento.
Coñecer algunhas claves para a prevención e a detección temperá.

CONTIDOS

Características da radicalización violenta.
Factores que contribúen á radicalización violenta.
O papel do grupo.
Claves psicosociais das organizacións terroristas.
Prevención da radicalización violenta.
Niveis de prevención.
Detección e intervención temperá.

ORIENTACIÓNS METODOLÓXICAS

É recomendable utilizar este recurso utilizando metodoloxías activas tales como a aprendizaxe cooperativa, a aprendizaxe baseada en proxectos, os portafolios ou a elaboración de mapas conceptuais. Así mesmo, suxírese seguir a seguinte estrutura para o desenvolvemento das sesións:

Traballo previo do alumnado (lecturas, procura de información, etc.).
Elaboración dunha listaxe de conceptos básicos que axuden a contextualizar a situación.
Traballo en pequenos grupos para tratar os contidos ou actividades.
Posta en común, debates e resolución de dúbidas.
Síntese dos aspectos máis relevantes.

PROPOSTAS DE ACTIVIDADES

En cada sesión propóñense actividades específicas como:

Estudo de casos.
Procura de información relacionada co tema.
Análise (textos, entrevistas e cancións).
Debates.
Cinefórum.

PROGRAMACIÓN

Recoméndase que esta unidade didáctica se desenvolva ao longo do segundo trimestre do curso. Para a súa realización completa terase que dispor de catro sesións (aproximadamente unha hora por sesión). Outra opción é seleccionar algún dos contidos co fin de conmemorar algunha efeméride de forma integrada no currículo (por exemplo, «Día da Paz e da non violencia», «Día en memoria das vítimas do terrorismo»).

ESTÁNDARES DE APRENDIZAXE E AVALIACIÓN

Os estándares de aprendizaxe recóllense no bloque 6 (Psicoloxía social e das organizacións) do currículo da materia *(Real Decreto 1105/2014, do 26 de decembro):*

Analiza e valora as diferenzas culturais e o seu impacto no comportamento dos individuos ao exerceren a súa influencia nos esquemas cognitivos, na personalidade e na vida afectiva do ser humano.
Investiga sobre a orixe social das actitudes persoais, valorando a súa utilidade para a predición da conduta humana e a súa influencia en condutas de violencia escolar, laboral, doméstica e de xénero, entre outras.
Busca e selecciona información en Internet sobre as características da conduta do individuo inmerso na masa, tales como: impulsividade, intolerancia, inconsciencia, falta de perseveranza, volubilidade e falta de capacidade crítica, entre outras.
Elabora, en colaboración grupal, conclusións e expón pautas de conduta preventivas coa finalidade de evitar que as persoas se convertan en parte da masa, perdendo o control da súa conduta, pensamentos e sentimentos.

CRITERIOS DE AVALIACIÓN

Os criterios de avaliación de referencia recóllense no bloque 6 (Psicoloxía social e das organizacións) do currículo da materia *(Real Decreto 1105/2014, do 26 de decembro):*

Comprender e apreciar a dimensión social do ser humano e entender o proceso de socialización como a interiorización das normas e valores sociais apreciando a súa influencia na personalidade e conduta das persoas.
Coñecer e valorar os procesos psicolóxicos das masas, a súa natureza, características e pautas de comportamento, coa finalidade de evitar as situacións de vulnerabilidade nas que o individuo poida perder o control sobre os seus propios actos.

PROCEDEMENTOS E INSTRUMENTOS DE AVALIACIÓN

Recoméndase unha avaliación continua. Para iso pódense utilizar diferentes técnicas e instrumentos (cuestionarios, rexistros, ensaios persoais, etc.). Unha opción de interese consiste en que o alumnado elabore un portafolios co traballo desenvolto. O grao de elaboración formal e reflexiva do devandito portafolios suporá unha fonte moi relevante para a avaliación.

RECURSOS

Para o desenvolvemento da unidade didáctica sería interesante dispor dun canón de proxección e altofalantes. Para o traballo cos textos é aconsellable facilitarlle ao alumnado o material en formato dixital. Algunha sesión podería ser realizada nunha aula de informática ou utilizando ordenadores portátiles.

UNIDADE DIDÁCTICA PARA PSICOLOXÍA

2º BACHARELATO

GOBIERNO DE ESPAÑA MINISTERIO DEL INTERIOR

GOBIERNO DE ESPAÑA MINISTERIO DE EDUCACIÓN Y FORMACIÓN PROFESIONAL

CENTRO MEMORIAL DE LAS VÍCTIMAS DEL TERRORISMO

FUNDACIÓN VÍCTIMAS DEL TERRORISMO